

Семчук Жанна Віталіївна

д-р екон. наук, професор,

завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування

ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»

<https://orcid.org/0000-0002-4868-7716>

ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

JEL Classification: J 28, L 74

Section «ECONOMICS»: Економіка.

Анотація. У статті розглянуто суть та значення стратегічного аналізу, як одного з головних інструментів забезпечення економічної безпеки у діяльності підприємств будівельної галузі. Визначено послідовність проведення стратегічного аналізу на підприємствах будівельної галузі, у якій виокремлено етапи та комплекс заходів на кожному з них. Окреслено методичні прийоми основ стратегічного аналізу підприємств будівельної галузі, запропоновано заходи для реалізації стратегічного аналізу на підприємствах будівельної галузі, проведено SWOT-аналіз підприємств будівельної галузі у ході якого визначено їх сильні та слабкі сторони, висвітлено можливості та загрози діяльності у зовнішньому середовищі.

Ключові слова: економічна безпека; безпека підприємства; стратегічний аналіз; аналіз підприємств будівельної галузі; загрози безпеці; будівельне підприємство.

Abstract. Presently the general theoretical questions of economic security are examined in the scientific literature often enough, however, the aspects of the activity of specific industries that require the special approach remain lighted not enough.

The activity of enterprises of the building industry is accompanied narrowly by the branch-specific, caused by both the features of realization of construction-works and factors that influence them.

There is a necessity of forming the list of threats of internal and external environments to the economic security of enterprises of the building industry.

Realization of strategic analysis of enterprises of the building industry must form presentations in relation to their branch descriptions and put the basis for the creation of the system of economic security.

Possibility of timely determination of factors of threats is the necessary condition of a satisfactory level of ability to resist to the negative for building circumstances, to provide stability of functioning of enterprises of building industry, firmness of their development, the achievement of aims of activity and ability to avoid threats and liquidate negative influences.

The questions of strategic threats acquire in this industry a distinctive value that results in the expediency of realization of strategic analysis of the industry with the aim of forming the list of original strategic threats after the specific industry.

The aim of the real article is a ground of necessity of realization of strategic analysis of enterprises of building industry for the structuring of her key segments that are specific, exposure of branch descriptions, and forming after them of the list of threats to economic security.

Analysis and structuring of classification must improve understanding of threats to economic security to the enterprises of the building industry and optimize their capacity for opposition to the destructive processes.

It is conducted SWOT- the analysis of enterprises of the building industry, on results that certainly them strengths and weaknesses, is reflected possibilities and threats of activity in an environment that allowed to form a list of specific threats to the economic security of enterprises of building industry.

The effective application of this list will allow us to provide a basis for the working system of observance of economic security.

Key words. economic security; safety of enterprise; strategic analysis; analysis of enterprises of the building industry; threat to safety; building enterprises.

Постановка проблеми

У сучасних умовах розвитку національної економіки сфера будівництва є однією з провідних та найважливіших видів економічної діяльності в Україні. Це пов'язано з тим, що будівельна галузь створює велику кількість робочих місць і використовує продукцію всіх ланок народного господарства.

За даними Державної служби статистики України, будівельна галузь України тримала темпи зростання: у 2015 році порівняно з 2014-м роком зростання темпів будівництва становило 4 %. У 2019-му порівняно з 2018-м – 21 %, що є позитивної динамікою [2]. Проте кризові явища у країні, нестабільність економічної ситуації, спричинена пандемією зокрема, призвели до зниження економічної активності підприємств і як наслідок – припинення роботи деяких суб'єктів господарювання, що викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи та поставила під загрозу функціонування і подальший розвиток не лише окремих підприємств будівельної галузі, а і всієї галузі у цілому.

Відтак, ефективний розвиток будівельних підприємств України потребує формування та використання системи управління, адекватної сучасним ринковим умовам, яка дозволить максимально використовувати всі наявні ресурси, своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищах, розробляти і запроваджувати відповідні стратегії функціонування. Однак, активізація конкурентної боротьби на ринку змушує сучасні підприємства будівельної галузі відповідати достатньо жорстким вимогам, щоб утримувати власні позиції на ринку країни та активно розвиватися. Саме тому таким важливим і необхідним у сучасних умовах діяльності підприємств будівельної галузі є стратегічний аналіз як інструмент забезпечення їх економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню питань щодо інструментів забезпечення економічної безпеки підприємств будівельної галузі, зокрема стратегічного аналізу та його методології, присвячували праці такі науковці, як: О. В. Білега, Г. М. Давидов, Ж. Крисько, І. С. Левик, В. В. Пастухова, Б. Г. Сенів, Р. К. Шурпенкова, Т. С. Щербата, М. В. Чорна, Ю. В. Пинда, І. В. Пірятінська, Л. А. Янковська та інші [1-13]. Серед науковців, які досліджували дану тему, не існує єдиного підходу щодо трактування сутності стратегічного аналізу, його завдань, об'єктів та етапів, також однозначно не визначено його предмет та інструментарій, який би віддзеркалював галузеві особливості будівельних підприємств.

Постановка завдання

Виходячи з вищезазначеного необхідно визначити діючі інструменти забезпечення економічної безпеки та окреслити їх роль у формуванні стратегічного управління фінансово-господарською діяльністю будівельних підприємств.

Виклад основного матеріалу

Одним із способів реалізації різних підходів при вивченні основних чинників, що впливають на процес стратегічного управління підприємства є стратегічний аналіз, який посідає важливе місце в процесі підготовки і прийняття управлінських рішень, і є невід'ємною частиною планування господарської діяльності підприємств усіх форм власності та господарювання.

Безпосередньо стратегічний аналіз є інструментом вирішення стратегічного завдання, що дає можливість обрати стратегію для досягнення намічених цілей. Проведення стратегічного аналізу дозволяє визначити характер стратегічних змін щодо розвитку підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика стратегічних змін щодо розвитку підприємства

Класифікаційна ознака	Група змін	Характеристика стратегічних змін щодо інноваційного розвитку
За масштабами змін	Загальні	Зміни відбуваються на підприємстві в наслідок загальних процесів
За джерелом змін	Екзогенні	Джерело змін знаходиться поза об'єктом – підприємства
За якістю змін	Прогресивні	Зміни, які забезпечують підвищення ефективності діяльності підприємства, тобто рух «від нижчого до вищого»
За видом кризової ситуації	Спричинені стратегічною кризою	Зміни, спрямовані на підвищення «потенціалу успіху» шляхом відновлення орієнтації підприємства (вихід на нові ринки)
За швидкістю змін	Еволюційні	Трансформаційні зміни, що реалізуються поступово та розраховані на багато років
За рівнем невизначеності змін	Планові	Своєчасні та упорядковані зміни, що мають бути передбачені керівництвом підприємства з достатньою ймовірністю
За сутністю змін	Інтенсивні	Зміни, спрямовані на якісне покращання способів, методів та технологій використання факторів виробництва
За можливістю управління	Керовані	Зміни, що піддаються управлінню
За характером змін	Інкrementарні	Зміни, які є серією безперервного руху, що не порушує рівноваги підприємства в цілому

Джерело: [14, с. 226]

Отже, стратегічні зміни повинні охоплювати підприємство як цілісну систему, що має підсистеми, зв'язки між елементами підсистем та зв'язки із зовнішнім середовищем.

За даними Міністерства розвитку громад та територій України у будівельній галузі станом на листопад 2019 року налічується 29,6 тис. підприємств, в яких працює 268 тис. найманих працівників, та 22,9 тис. фізичних осіб-підприємців, в яких чисельність найманих працівників – 17,1 тис. осіб. Загалом у галузі зайнято 312,3 тис. осіб, що складає 3,6 % від загальної кількості зайнятих працівників у суб'єктах господарювання за усіма видами економічної діяльності. Для порівняння в країнах ЄС цей показник коливається від 4,5 % до 6,5 %.

У листопаді 2019 року в середньому одному штатному працівнику у будівництві нараховано 9 554 грн. За цим показником будівництво посіло 8 місце серед 16 видів економічної діяльності. Разом із тим, за даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2019 року заборгованість із виплати заробітної плати працівникам будівельної галузі становила 63,7 млн грн (із загальної заборгованості по Україні у 3,4 млрд грн). Загальна заборгованість у порівнянні до 01.01.2019 зменшилась на 8 млн 436 тис. грн (11,7%).

За даними Державної служби статистики України, у 2018 році внесок будівельної галузі у ВВП склав лише 2,3 %. Для порівняння цей показник в Словаччині становить 7,9 %, Польщі – 7,7 %, Швеції – 6,8 %, Румунії – 6,1 %. Тож, будівельна галузь має значний потенціал для росту та потребує додаткових інвестиційних ресурсів.

Застосування стратегічного підходу до управління підприємствами будівельної галузі спричинено виникненням таких процесів як мінливість та складність середовища, зростання рівня глобалізації, постійний розвиток технологій. Будівельним підприємствам, для підтримання та забезпечення належного рівня конкурентоспроможності в умовах сьогодення, слід визначати пріоритетні напрям-

ки розвитку, адаптуватися до змін зовнішнього середовища, підтримувати достатній рівень економічної безпеки, застосовувати нові технології організації управлінських процесів, змінювати стратегії діяльності, а отже, – здійснювати стратегічне управління.

Без проведення стратегічного аналізу, який розглядається як виконання відповідної функції управління, неможливо здійснити стратегічне управління підприємством. В свою чергу стратегічне управління має велике значення для забезпечення і підтримки необхідного рівня економічної безпеки підприємств будівельної галузі.

Тлумачення поняття «стратегічний аналіз» слід трактувати як це процес, який дозволяє узагальнити позицію підприємства та конкретизувати напрями його розвитку на перспективу [9]. Сутність стратегічного аналізу процесу управління полягає у використанні особливих методів і прийомів, які дозволяють виявити потенційні та наявні загрози будівельних підприємств та можливості підприємств у поліпшенні управління ним [3].

Предметом стратегічного аналізу являються слабкі місця та загрози, потенціал та стратегічні переваги об'єкта дослідження, які при поєднанні з іншими факторами внутрішнього та зовнішнього середовища формують альтернативні напрями дій, які сприяють досягненню стратегічних цілей та виконання місії підприємства [6].

Стратегічний аналіз процесу управління будівельними підприємствами передбачає проходження трьох основних етапів, які наведені на рис. 1.

Рис. 1 Послідовність проведення стратегічного аналізу з метою забезпечення економічної безпеки на підприємствах будівельної галузі [8]

Стратегічний аналіз проходить підготовчий, основний і заключний етапи. При цьому використовується ряд специфічних методів і прийомів, що дозволяють діагностувати потенційні та існуючі загрози будівельних підприємств, виявити його можливості.

Стратегічний аналіз підприємств будівельної галузі, ґрунтуються на таких методичних прийомах:

- виявлення основних факторів, що обмежують, стримують або стимулюють розвиток будівельної галузі;

- оцінка поточного стану підприємств будівельної галузі на ринку, наявних ресурсів (матеріальних, фінансових, кадрових, наукових та ін.), можливостей і потреб; прогнозування і планування різноманітних показників діяльності будівельних підприємств;
- прогнозна оцінка зовнішнього середовища; альтернативний (варіантний) аналіз для підготовки прийняття стратегічних рішень в умовах невизначеності [5].

Метою проведення стратегічного аналізу підприємств будівельної галузі є створення організаційних передумов формування стабільної та високоефективної виробничо-господарської галузі, що володіє динамічним потенціалом, здатним забезпечувати зростання рівня добробуту населення і стандартів проживання, ефективно відтворення і модернізацію виробничого потенціалу області навіть в несприятливих зовнішніх умовах [7]. Задля реалізації вказаної мети необхідно вирішення цілого ряду заходів, першочерговими серед яких є такі:

- внесення суттєвих змін в діючу систему оподаткування в напрямку її спрощення з метою стимулювання економічної активності промислових підприємств;
- прискорення розвитку малого та середнього бізнесу, подальше вдосконалення законодавчо-правової бази з проблем їх функціонування;
- жорсткий контроль за використанням бюджетних коштів та державних ресурсів, недопущення їх переливання в «тіньовий» сектор економіки;
- активна участь України у створенні транснаціональних та інших корпоративних структур з метою створення конкурентоспроможної на внутрішньому та світовому ринках продукції;
- здійснення державної підтримки цільових інноваційних програм;
- дійовий контроль за експортно-імпортною діяльністю будівельних підприємств;
- структурна та функціональна оптимізація промислових підприємств;
- створення на підприємствах галузі маркетингових структурно-функціональних служб, активна підготовка менеджерів;
- збереження і відтворення трудового потенціалу;
- здійснення процесів прискореної амортизації;
- налагодження взаємовигідних та в доцільних масштабах зовнішньоторговельних та господарських зв'язків з країнами СНД;
- здійснення позитивних зрушень у соціальній сфері з метою поступового зростання сукупного попиту.
- окреслення основних напрямів системи державного регулювання в управлінській, економічній, інвестиційній, нормативно-правовій сфері функціонування будівельного комплексу;
- розробка механізмів реалізації заходів в області розвитку житлового будівництва [4].

Одним із найефективніших методів аналізу поточної ситуації підприємств будівельної галузі є SWOT-аналіз. SWOT-матриця є засобом узагальнення стратегічних чинників підприємств та попередження їх кризового стану [10]. SWOT-аналіз визначає сильні і слабкі сторони будівельних підприємств, можливостей та загроз, що виходять з його найближчого оточення.

Результати SWOT-аналізу підприємств будівельної галузі наведені у табл. 1.

Таблиця 1

SWOT-аналіз підприємств будівельної галузі

Сильні сторони	Можливості у зовнішньому середовищі
<ul style="list-style-type: none"> – Високий ступінь дотримання договірних зобов'язань відносно кінцевих споживачів. – Позитивний імідж у суспільно-політичному житті. – Ефективна політика ціноутворення. – Володіння політичним ресурсом, зв'язками в адміністрації міст і районів. – Досконало вивчений ринок та попит на ринку. – Близькість джерел сировини для виробництва будівельних матеріалів. 	<ul style="list-style-type: none"> – Реалізація проектів на засадах державно-приватного партнерства. – Виведення нової серії будинків в сегмент вище середнього. – Розширення будівництва об'єктів комерційної нерухомості. – Створення інформаційного будівельного порталу. – Партнерство з банківською сферою для реалізації будівельних і фінансових проектів.

Сильні сторони	Можливості у зовнішньому середовищі
<ul style="list-style-type: none"> – Значна ринкова частка у регіональній структурі економіки. – Наявність інтелектуального та наукового потенціалу. – Наявність розгалуженої транспортної інфраструктури. – Наявність значної сировинної бази для виробництва будівельних матеріалів. 	<ul style="list-style-type: none"> – Наявність програм поліпшення якості будівництва. – Залучення закордонних інвесторів. – Зменшення кількості будівель та інженерних споруд незавершеного будівництва. – Підвищення інвестиційної привабливості України та бізнес-клімату.
Слабкі сторони	Загрози зовнішнього середовища
<ul style="list-style-type: none"> – Використання дешевих матеріалів і «дешевої» робочої сили приводить до низької якості готової продукції. – Брак коштів та досить висока збитковість підприємств будівельної галузі. – Відсутність дієвих механізмів реалізації рентабельних виробничих програм. – Низька інноваційна активність. – Низька платоспроможність населення. – Недостатня кількість кваліфікованих кадрів, фахівців галузі. – Стримуючий вплив чинного законодавства, систематичні зміни у ньому – Низька частка фінансування державних програм будівництва. – Неприятливий інвестиційний клімат. 	<ul style="list-style-type: none"> – Нестабільна політична ситуація. – Посилення конкуренції на ринку типового житла. – Зменшення рентабельності будівництва типового житла. – Через різке зростання курсу іноземної валюти зростання ціни на будівельні матеріали і зменшення попиту на будівельну продукцію. – Посилення податкового тиску на виробників будматеріалів. – Зростання світової фінансової кризи. – Низька частка централізованих капітальних вкладень на розвиток будівельної галузі. – Корупційні схеми. – Коливання відсоткових ставок та систематичні зміни умов кредитування, що призводить до недоступності та нестачі фінансових ресурсів.

Джерело: узагальнено та доповнено автором з використанням [1]

Урахування сильних та слабких сторін підприємств будівельної галузі, які дозволяє визначити SWOT-аналіз, дадуть змогу розробити та реалізувати стратегії розвитку як кожного окремого підприємства, так і усієї галузі.

Визначені напрями можуть слугувати стратегічними цілями при проведенні аналізу підприємств будівельної галузі та побудові конкурентної стратегії будівельної індустрії в цілому та задля забезпечення економічної безпеки підприємств будівельної галузі.

Висновки

Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що для успішного функціонування підприємств будівельної галузі в сучасних економічних умовах України необхідно формувати систему ефективного стратегічного управління та забезпечувати підприємства економічною безпекою.

В умовах нестабільного економічного середовища потреба у стратегічному аналізі та у впровадженні змін є актуальною для підприємства будь-якої галузі.

Управління стратегічними змінами щодо інноваційного розвитку будівельних підприємств є повністю обґрунтованим і дозволяє розглядати таке управління як відкриту комплексну систему, що складається з елементів та має зв'язок із зовнішнім середовищем. Щоб досягти успіху на ринку та досконало впровадити стратегічні зміни, керівним ланкам організацій необхідно дослідити правильність стратегії свого розвитку. Правильно обрана стратегія, своєчасний стратегічний аналіз – є головним важелем в управлінні та впровадженні змін на підприємстві та одним з головних інструментів забезпечення, підтримання на підвищення економічної безпеки будівельних підприємств.

Список використаних джерел

1. Білега О. В. Базові засади стратегічного аналізу підприємств будівельної галузі / О. В. Білега // Аграрний вісник Причорномор'я. – 2010. – №53. – С. 32-38.

2. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Давидов Г. М. Стратегічний аналіз: навчальний посібник / Г. М. Давидов, В. М. Малахова, О. А. Магопець – Київ: Знання, – 2011. – 389 с.
4. Крисько Ж. Аналіз середовища реструктуризації підприємств будівельної галузі / Ж. Крисько // Економічний аналіз. – 2012. – № 10(4). – С. 203–206.
5. Левик І. С. Суть стратегічного аналізу та його значення для управління підприємством / І. С. Левик // Регіональна економіка. – 2009. – №3. – С. 108-114.
6. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність / В. В. Пастухова. – Київ: КНТЕУ, – 2002. – 301 с.
7. Сенів Б. Г. Сучасний стан та перспективи розвитку будівельної галузі України / Б. Г. Сєнів // Інноваційна економіка. – 2010. – №3. – С. 19-24.
8. Шурпенкова Р. К. Стратегічний аналіз як складова процесу управління підприємства / Р. К. Шурпенкова // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 2. – С. 96-99.
9. Щербата Т. С. Особливості стратегічного управління підприємствами будівельної галузі / Т. С. Щербата, І. П. Малик // Економічний форум. – 2011. – № 2. – С. 46–52.
10. Чорна М. В. Концептуальна модель економічної безпеки будівельного підприємства / М. В. Чорна, І. В. Пірятінська // Ефективна економіка. – 2012. – №10.
11. Ансофф, І. Стратегическое управление [Текст] / І. Ансофф ; пер. с англ. под ред. Л. И. Евенко. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
12. Жеребйов, Я. І. Адаптація будівельних організацій до інноваційноструктурного типу економічного розвитку регіонального господарського комплексу: проблеми і шляхи вирішення [Текст] / Я. І. Жеребйов // Прометей : регіональний збірник наукових трудов по економіке / Донецький економікогуманитарний інститут; Інститут економікоправових досліджень Національної академії наук України. – Донецьк : ООО «ЮгоВосток, Лтд», 2004. – Вип. 15. – 230 с.
13. Кнорринг, В. І. Теория, практика и искусство управления [Текст] / В. И. Кнорринг. – М. : Издательская группа НОРМАИНФРАМ, 1999. – 528 с.
14. Портер М. Стратегія конкуренції : пер. с англ. / М. Портер. – К. : Основи, 1998. – 454 с.